

Карпова І. Г.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В МУЗИЧНІ КУЛЬТУРІ ЧЕРНІГІВЩИНИ У ХІХ СТ.

Анотація: У статті досліджуються особливості соціально-педагогічних чинників, що у ХІХ ст. сприяли формуванню та творчому розвитку дітей та молоді на Чернігівщині засобами музичної культури.

Аннотация: В статье исследуются особенности социально-педагогических факторов, которые в ХІХ в. способствовали формированию и творческому развитию детей и молодежи на Черниговщине средствами музыкальной культуры.

Summary: The article deals with the peculiarities of socio-pedagogical factors which facilitated the formation and creative development of children and young people of Chernigiv region by means of musical culture in the nineteenth century.

Проблема творчого розвитку особистості здавна привертала увагу мислителів, філософів, професійних учених. Достатньо пригадати розвідки в цій проблемі Конфуція, Платона, Аристотеля, Г. Сковороди, М. Бердяєва, Г. Ващенко, А. Сухомлинського, Е. Торренса, Д. Гілфорда, О. Лука, сучасних дослідників – Н. Вішнякової, О. Матюшкіна, В. Моляко, Я. Пономарьова, В. Рибалки, С. Сисоевої та багатьох ін. Не втрачає ця проблема своєї актуальності й сьогодні. Адже саме творча людина здатна запропонувати суспільству нові, креативні ідеї, нестандартне вирішення стандартних проблем, отже, створення умов для виховання і розвитку творчо обдарованої людини залишається важливим державним, соціальним, педагогічним, соціально-педагогічним завданням.

В наш час існує маса форм, методів, засобів творчого розвитку як дитини, так і дорослої людини: майстер-класи, тренінги, open-air програми, on-line навчання, творчі проекти й багато ін. Але завжди цікавим може бути досвід минулих поколінь в цій роботі, отже метою

даної статті є дослідження проблеми соціально-педагогічних чинників формування та творчого розвитку особистості засобами музичної культури на Чернігівщині у ХІХ ст.

Дана наукова розвідка, запропонована автором цієї статті, продовжує тему дослідження, що була апробована у науковій статті колективної монографії [1] і торкалася проблеми соціально-педагогічних чинників формування та творчого розвитку особистості в музичній культурі Чернігівщини з княжих часів до ХVІІІ століття. Особливості музичної культури Чернігівщини досліджували І. Л. Бермес, О. П. Васюта, Т. В. Ляшенко, Н. Малісов, С. І. Матвієнко, О. В. Михайличенко та ін. [1].

Чернігово-Сіверська земля багата своєю музичною культурою, витoki якої почали формуватися ще у княжий період. Значною подією, що сприяла розвитку музичної культури, стало хрещення Русі, здійснене князем Володимиром. Почала формуватись власна культура хорового співу, поступово виокремлювались два самостійні види музичного

мистецтва – вокальна та інструментальна музика. Значний вплив на появу нових жанрів музичного мистецтва мала козацька доба в історії України.

Знаковим у розвитку музичного мистецтва Чернігівщини стало XVIII століття (йдеться про навчально-просвітницьку музичну діяльність різноманітних навчальних закладів Чернігівщини (Чернігівського колегіуму, Глухівської співацької школи, різноманітних шкіл при церквах, полкових адміністраціях Гетьманщини; діяльність музичних хорових колективів, що здійснювали музично-виконавську та музично-просвітницьку діяльність, як-от, хорової капели, що діяла при дворі чернігівського архієпископа Л. Барановича; діяльність музичних колективів при резиденціях українських гетьманів І. Мазепи, Д. Апостола, К. Розумовського; появу чернігівської плеяди релігійних діячів-музикантів, композиторів, співаків і педагогів – Л. Барановича, С. Пекалицького, А. Рачинського, М. Полторацького, Ф. Яворовського, М. Березовського, Д. Бортнянського та ін. [1].

Важливим фактором музичної культури Чернігівщини XVIII ст. стало зростання потреб у музичній освіті, причому вона здійснювалась на різних рівнях – від початкового – парафіяльні, полкові школи, приватні навчальні заклади (пансіони), військові оркестри, капели при панських маєтках, уроки музики у першому вищому навчальному закладі Чернігово-Сіверщини – Чернігівському колегіумі – до вищого, що відбувався у першому музичному закладі професійної освіти – Глухівській музичній (співацькій) школі.

XIX століття стало черговим етапом у розвитку музичної культури Чернігівщини в цілому та обдарованої молоді, зокрема, причому до традиційних форм,

засобів і методів додаються нові. Взагалі, значний вплив на розвиток музичного мистецтва мало те, що у XIX столітті відбувається становлення української класичної музики, що пов'язують з ім'ям М. Лисенка, появою таких нових жанрів, як опера, обробка народних пісень та ін.

Заслугує на увагу подальший розвиток у XIX столітті такої форми розвитку творчих обдаровань молоді, як домашнє музикування. Звичайно, ще у козацьку добу воно відбувалося на різних рівнях – від простонародного у селянських родинах (домашній спів народних, козацьких, побутових та ін. пісень, гра на народних музичних інструментах) до рівня еліти – у гетьманів, представників знаті вважалося гарним тоном вчити своїх дітей музиці, а при своїх дворах, маєтках мати театри, хорові капели, оркестри, опери.

Але, не дивлячись на те, що із занепадом кріпосницької системи значно скорочується кількість оркестрів у поміщиків різного економічного статку, у другій половині XIX століття для обдарованої молоді відкриваються можливості розвитку музично творчого потенціалу засобами домашнього музикування, що набуває поширення у містах, особливо в середовищі інтелігенції, продовжуючи кращі традиції музикування українського дворянства. Домашнє музикування ставало першим етапом у розвитку музичної обдарованості дитини й відкривало шлях до більш зрілих форм музичного життя – музичного виконавства, професійної музичної освіти, філармонійної діяльності.

Слід підкреслити, що важливу роль у прищепленні дітям і молоді любові до музики, музичного мистецтва відігравали музичні сімейні вечори, на яких, за дослідженнями науковців, виконувались

тогочасні твори відомих зарубіжних та вітчизняних композиторів. Популярними у виконавстві були, наприклад, твори Р. Россіні, В. Белліні, Г. Доніцетті, Дж. Верді, Ф. Шопена, Л. Бетховена, О. Аляб'єва, О. Даргомижського, оригінальних музичних творів українських композиторів, наприклад, солоспівів М. Маркевича [2, с. 35-39].

Також значному розвитку музичної культури у другій половині XIX століття сприяло те, що до її організації і популяризації на Чернігівщині долучались видатні діячі культури й мистецтва, зокрема: М. Маркевич, І. Гаврушкевич, І. Рашевський, І. Лизогуб, С. Русова, місцеві музиканти М. Калиновський, Н. Маринич, Я. Макаров та ін. Так, скажімо, Іван Григорович Рашевський, відомий, в першу чергу, як художник, опікувався й розвитком музичної культури на Чернігівщині. Як згадувала Софія Русова, він добре розумівся на музиці, у його будинку влаштовували музичні концерти місцеві й приїжджі музиканти, Іван Григорович допомагав в отриманні дозволу місцевій інтелігенції від губернатора на постановку концертів, українських вистав [4, с. 9-11].

Помітну роль у розвитку обдарованої молоді, поширенні музичної і театральної культури на Чернігівщині відіграли у XIX ст. музично-драматичні товариства, що співпрацювали у царині музики й театру. Молодь мала змогу розвивати свої здібності завдяки Чернігівському літературно-драматичному об'єднанню під керівництвом Л. Глібова «Товариство кохаючих рідну мову»; Чернігівському (1884 р.), Ніжинському (1887 р.) музично-драматичним товариствам, що не тільки сприяли згуртуванню талановитої молоді, а й становленню основних видів музичної діяльності, як-от: сим-

фонічного виконавства, оперного співу, театрального-хорового співу, музичної освіти (для прикладу, у 1887 році при Чернігівському музично-драматичному товаристві були відкриті перші музичні класи), театрального-композиторської творчості [5, с. 24-25].

Важливу роль у розвитку творчої музичних обдаровань молоді грала педагогічна діяльність представників царської Придворної співочої капели, які й у XIX столітті продовжували пошук в Україні талановитої молоді для цього колективу. Так, у 1814-1815 рр. інспектор Придворної співочої капели Микола Толстой відібрав для неї 22 здібних хлопчика, а у 1842 році аналогічну роботу провів на Чернігівщині співак придворної капели Василь Іванов [3, с. 18].

Заслуговує на увагу досвід в цій роботі видатного композитора, засновника російської класичної музики М. Глінки, який неодноразово бував в Україні. У 1838 році композитор, який на той час очолював Придворну співацьку капелу, разом із вчителем співу Д. Палагінім, співаком Н. Шеїновим та вихователем (дядькою) Г. Саранчиним відвідав ряд міст України, і, зокрема, Чернігівщини (Новгород-Сіверський, Воронеж (зараз Сумська область), Ніжин, Чернігів), де відібрав здібних дітей.

Відбір проходив на основі спеціальних педагогічних прийомів і дуже прискіпливо. Діти розподілялись на певні вікові групи, спочатку відбирали всіх, хто мав гарний музичний слух, а потім із них – найбільш обдарованих. Ці хлопчики (а М. Глінка відібрав їх 19), перш ніж відправитися до Петербургу, вдосконалювали своє мистецтво співу у маєтку відомого мецената, культурного діяча В. Тарновського в Качанівці, де вони брали участь у хорі Тарновського, різних ансамблях (тріо, дуети), співали у

місцевому церковному хорі, отримували музичні уроки Д. Палагіна.

В самій капелі діти, крім співу, вчилися грі на музичних інструментах (скрипки, гусях, бандурі), вивчали основи різних наук (історії, географії, математики, а також мови – німецьку, французьку, італійську; живопис, що давало змогу перейти на навчання до Академії мистецтв, як наприклад, зробив вихованець капели А. Лосенко, вихідець із Чернігівщини, який згодом став відомим художником). Своєрідною соціальною підтримкою обдарованих дітей було те, що їх сім'ї, згідно відповідних указів, звільнялись від податків і постоїв [2, с. 19-21].

Окрім музично-педагогічної діяльності важливу роль у творчому музичному розвитку молоді відігравала творчість видатних музикантів і композиторів Чернігівщини М. А. Маркевича, який здійснив одним із перших обробку українських народних пісень для фортепіано, а також відомого скрипаля Г. Рачинського, І. Лизогуба (його віолончельна соната, надрукована у Дрездені в 20-х рр. XIX ст. є першим твором для віолончелі в українській музиці у стилі романтизму) та ін. [5, с. 24].

Важливим соціально-педагогічним чинником у розвитку творчої молоді засобами музики стало і кобзарське мистецтво Чернігівщини. Відомими кобзарями, які його прославили, були: А. Шут, С. Яшний, О. Вересай, І. Кравченко-Крюковський, Ф. Холодний, С. Кошовий, А. Ладжа, А. Никоненко, І. Стрічка. Кобзарство було важливим чинником не тільки у формуванні окремих рис менталітету українців, вихованні любові й поваги до героїчних сторінок минулого України, а й творчого виховання і розвитку молоді. За дослідженнями науковців, лише фундатор чернігівської кобзарської

школи А. Шут розвинув творчі здібності близько 30 музикантів [5, с. 146-147].

Отже, здійснивши аналіз особливостей музичної культури Чернігівщини у XIX столітті, ми до соціально-педагогічних чинників макрорівня у творчому розвитку особистості відносимо: мистецтво (в тому числі музичне, театральне) України-Чернігівщини, культурно-освітні осередки загальнодержавного та місцевого значення, субкультуру тогочасної молоді, творчі літературно-драматичні, музично-драматичні об'єднання, протекціоністську політику царського уряду щодо розвитку музичної освіти на Чернігівщині.

На мезорівні соціального середовища ми виділили наступні соціально-педагогічні чинники: культурно-освітні осередки України-Чернігівщини (різноманітні школи, Чернігівський колегіум, Новгород-Сіверська гімназія, Ніжинська гімназія вищих наук, приватні навчальні заклади), група ровесників, діяльність перших професійних музикантів (співаків), педагогічна діяльність по відборі музично обдарованої молоді, театральна діяльність, музично-драматичні товариства, музичні хорові та інструментальні колективи, діяльність музичних колективів при панських маєтках, кобзарське мистецтво Чернігівщини, музично-просвітницька та педагогічна діяльність, музично-педагогічна література, субкультура молоді тогочасних навчальних закладів.

Соціально-педагогічними чинниками мікрорівня виділені: сім'я, церковні хори при храмах, монастирях, особистість педагога, музично-педагогічна діяльність видатних чернігівських композиторів, кобзарів, професійних музикантів, громадських діячів, сімейно-побутове домашнє музикування, самостійна (індивідуальна) художньо-творча, музична

діяльність учня, студента. Розглянуте питання не вичерпує поставленої проблеми. Подальшого вивчення потребує дослідження соціально-педагогічних чинників формування та творчого розвитку особистості у музичній культурі Чернігово-Сіверщини у наступний період – ХХ століття.

Література:

1. Карпова І. Г. Соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості у музичній культурі Чернігівщини в Х – другій половині XVIII століття / І. Г. Карпова. Topical issues of education: Collective monograph. – Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2018. – 220 p. – P. 148–158.
2. Васюта О. Музична освіта Чернігівщини / О. Васюта. – Чернігів: б/в, 2003. – 88 с.
3. Васюта О. П. Музичне життя на Чернігівщині у XVIII – XIX ст.: істор.-культуролог. дослідження / О. П. Васюта / Ред. О. Б. Коваленко. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 1997. – 212 с.
4. 100 років. Чернігівське музичне училище ім. Л. М. Ревуцького / Упорядник В. М. Суховерський. – Чернігів: б/в, 2004. – 171 с.
5. Васюта О. П. Музична культура Чернігівщини – тезаурус України : наукові праці з історії та теорії розвитку музичної культури Чернігівщини / О. П. Васюта. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2012. – 232 с.